

РОЗВИТОК МЕДИЦИНИ У ХАРКОВІ В XVIII–XIX СТОЛІТТЯХ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Л. М. Нечеглод

Черкаський медичний коледж

У статті викладено основні тенденції розвитку історії медицини в місті Харкові. Хронологічно дослідження охоплює дореволюційну, радянську та сучасну історіографію.

DEVELOPMENT OF MEDICINE IN KHARKIV IN XVIII–XIX CENTURIES: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

L. M. Nechehlod

Cherkasy Medical College

The author describes the main trends in the historical literature that examines the development of the history of medicine in the city of Kharkiv. Chronologically, the study covers the pre-revolutionary, Soviet and modern historiography.

Вступ. Актуальною проблемою сьогодення постає питання про організацію охорони здоров'я, особливо в містах, з розвинутою соціальною інфраструктурою. Не менш важливими ці питання були й два століття тому, коли від організації охорони здоров'я залежало життя цілих населених пунктів. Адже через те, що колись неможливо було лікувати багато епідеміологічних захворювань, дотримання чистоти та особистої гігієни часом були чи не єдиним порятунком від епідемій.

Тема розвитку медицини в Харкові неодноразово ставала предметом студіювання істориків і не тільки. Зазначимо, що останнім часом помітно зріс інтерес до згаданої теми, інколи вона навіть ставала предметом спеціальних досліджень, що, безумовно, призвело до накопичення достатньої кількості літератури з історії розвитку сфери охорони здоров'я в м. Харкові. Це вимагає від дослідників її теоретичного осмислення та проведення окремого історіографічного дослідження. Автор ставить за мету розібратися в магістральних напрямках історіографії з вказаної теми.

Основна частина. XXI століття розпочинає добу, в якій людська особистість стає головною суспільною цінністю.

Сучасна історіографічна наука активізує такий підхід, який ставить людину в центр історичного дослідження. Так, і вивчення історії боротьби за здоров'я людини набуває дедалі більшої актуальності. Історія української охорони здоров'я складається з історії охорони здоров'я регіонів та міст у різні історичні періоди. Без вивчення історії організації охорони здоров'я та специфіки місцевих умов розвитку цієї діяльності неможливе вироблення сучасної теорії охорони здоров'я та створення її нової української моделі.

Зміст статті охоплює великий проміжок часу – від початку XVIII сторіччя і закінчуючи XIX століттям. Історію харківської охорони здоров'я подано на фоні політичної та соціально-економічної історії країни. Під охороною здоров'я ми розуміємо сферу суспільної діяльності, яка складається з державних і громадських заходів, спрямованих на збереження та поліпшення здоров'я населення.

Дуже багато досліджень з даної теми, але вони мають фрагментарний характер, тому не дають змоги повністю уявити собі процес становлення охорони здоров'я в місті.

До того ж, охорона здоров'я – це, взагалі, така сфера діяльності людей, яка досить мало цікавить істориків. До історії охорони здоров'я в Харкові раніше зверталися переважно медики (завинятком відомого дослідження Д. І. Багалія та Д. П. Міллера з історії Харкова [1] та ще кількох праць).

Проблеми історії охорони здоров'я в Харкові приваблювали їх з вузькопрофесійних міркувань, без урахування загальноісторичного фону, без пов'язаності проблем охорони здоров'я в той чи інший історичний період з іншими проблемами суспільного розвитку.

Щодо згаданої фундаментальної монографії Д. І. Багалія і Д. П. Міллера, то вона висвітлила головні етапи, через які проходила харківська охорона здоров'я на шляху свого становлення. Цінність цієї праці полягає у тому, що автори спиралися лише на джерела, які вже безнадійно втрачені. Але охорона здоров'я посіла досить скромне місце в історичній енциклопедії нашого міста, якою стала «История города Харькова за 250 лет его существования». На жаль, автори мали змогу лише виділяти окремі найважливіші аспекти із життя в місті.

Про значний внесок у розвиток охорони здоров'я губернського міста писали Д. І. Багалій, М. В. Сумцов, В. П. Бузескул, К. Фойгт та інші автори у працях, присвячених ювілеям навчального закладу [2, 3].

У дорадянський період суто медичні аспекти санітарно-протиепідемічної діяльності в Харкові досліджував М. В. Томашевський [4].

Варто відзначити працю професора С. А. Верхрацького, який звертався до історії діяльності перших лікарів і перших лікарень в Україні, зокрема й у Харкові [5]. Д. Ф. Каракаш намагався досліджувати історію охорони здоров'я в Харківській губернії, але робив це дуже тенденційно, ігноруючи будь-які досягнення і наголошуючи на негативних явищах дожовтневої історії [6].

На схилі радянської епохи вийшла невелика за обсягом книжка О. О. Грандо, під назвою «Медицина в зеркале истории» [7]. У ній автор дав короткі біографічні довідки про видатних українських медиків (зокрема й організаторів харківської охорони здоров'я) за всю вітчизняну історію.

Книжка написана медиком для медиків з історико-медичної точки зору.

Персоналії пострадянського періоду побудовані приблизно в такий же спосіб. Але, порівняно з більш ніж семидесятьма роками радянської влади, їх стало відчутно більше. Крім того, за часів незалежності України в цьому напрямку вже зроблено якісний крок уперед. У 1997–2005 рр. Державна наукова медична бібліотека Міністерства охорони здоров'я України опублікувала три випуски біобібліографічного словника видатних українських лікарів кінця XVII – початку XX ст. [8]. Цим виданням практично була започаткована медична україніка. Вона містить ґрунтовний історико-медичний матеріал, але, на жаль, останній випуск доведений тільки до літери «К» за алфавітом прізвищ. В усіх трьох випусках чільне місце посів Харків, представлений досить великою кількістю імен, у тому числі й видатних організаторів охорони здоров'я.

Особливої уваги заслуговує монографія І. Ю. Робака «Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок XVIII ст. – 1916 р.)» [9], яка є комплексним та на даний час найповнішим дослідженням з даної проблематики. Вищевказана робота стала результатом його дисертаційного дослідження і достатньо різнобічно розкриває проблему охорони здоров'я і розвитку медицини в Харкові. Її поява, безумовно, є початком нового етапу в дослідженні історії розвитку медицини міста.

Висновки. Питання історії розвитку медицини неодноразово привертало увагу дослідників, щоправда, зазвичай, це були медики. Історики торкалися цього питання лише побічно в контексті дослідження історії міста чи розвитку медицини в загальнодержавному масштабі. Перші публікації з'явилися вже в XIX ст., головним їх недоліком є некритичність в оцінці процесів, сучасниками яких вони були. Здобутки радянської історіографії не дуже значні, адже тема охорони здоров'я в до-революційний період висвітлювалася лише негативно. Сучасна історична наука, яка стоїть на принципах антропоцентризму, зумовила поживлення інтересу істориків до проблеми історії розвитку медицини, в тому числі й Харкова. Прикладом такої активізації цього процесу є поява монографії І. Ю. Робака «Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок XVIII ст. – 1916 р.)».

ЛІТЕРАТУРА

1. Багале́й Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905) : историческая монография : в 2 т. / Д. И. Багале́й, Д. П. Миллер. – Харьков : Препринт. изд., Т. 1. – 1993. – 572 с.
2. Багале́й Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905 г.г.) ; под ред. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. – Харьков : Изд. ун-та. Тип. «Печ. Дело», 1905–1906. – 314 с.
3. Фойгт К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском Университете и его звенениях от основания Университета до 1859 года / К. Фойгт. – Харьков : В университетской типографии, 1859. – 175 с.
4. Томашевский М. Отчет о санитарных осмотрах г. Харькова 1878 года / М. Томашевский // Отдельные оттиски из «Харьковских Губернских Ведомостей». – Харьков, 1879. – 28 с.
5. Верхрацький С. А. Сторінки історії медицини на Україні / С. А. Верхрацький // Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні ; за ред. канд. мед. наук К. Ф. Дупленко. – К. : Держмедвидав УРСР, 1957. – С. 15–57.
6. Каракаш Д. Ф. З історії розвитку охорони здоров'я в Харківській губернії – Харківській області / Д. Ф. Каракаш // Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні ; за ред. канд. мед. наук К. Ф. Дупленко. – К. : Держмедвидав УРСР, 1957. – С. 140–181.
7. Грандо А. А. Медицина в зеркале истории / А. А. Грандо. – К., 1990. – 151 с.
8. Робак І. Ю. Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок XVIII ст. – 1916 р.) / І. Ю. Робак. – Х. : ХДМУ, 2007. – 346 с.

Отримано 10.04.14